

კრიპტოვალუტის ადგილი კერძო სამართალში და მისი მონესრიგების პარადიგმა

XXI საუკუნე გამოირჩევა მძლავრი ტექნოლოგიური განვითარებით, სადაც ყოველდღიურად ვითარდება ბლოკჩეინტექნოლოგია და ამ ტექნოლოგიაზე შექმნილი ისეთი ინოვაციური პროდუქტი, როგორც კრიპტოვალუტაა. ბოლო დაკვირვებების თანახმად, კრიპტოვალუტა განსაკუთრებით მიმზიდველია როგორც გამოცდილი, ისე ახალბედა ინვესტორებისთვის. მსოფლიოს მასშტაბით უამრავი ფიზიკური და იურიდიული პირი იყენებს კრიპტოვალუტას, როგორც გადახდის საშუალებას. კრიპტოვალუტით შესაძლებელია როგორც საქონლის, ისე მომსახურების შექმნა. ამდენად, დღის წესრიგში დადგა კრიპტოვალუტის სამართლებრივი მონესრიგების აუცილებლობა.

ნაშრომის მიზანია, კრიპტოვალუტის სამართლებრივი სტატუსის დადგენა, კერძოდ, როგორია მისი სამართლებრივი ბუნება, შესაძლოა თუ არა კრიპტოგრაფიული ვალუტა მივიჩნიოთ კერძო სამართლის ობიექტად, როგორც ქონებრივი სიკეთე, როგორც ელექტრონული ფული, როგორც ვირტუალური ვალუტა, გააჩნია თუ არა მას უპირატესობები ტრადიციულ ვალუტასთან მიმართებით და რა უპირატესობებია ისინი. ყოველივე აღნიშნული კი განხილული იქნება ამერიკის შეერთებული შტატების, ავსტრალიის, არგენტინის, ბრაზილიის, გერმანიის, ზელანდიის, იაპონიის, სამხრეთ კორეის, ჩინეთის, საქართველოსა და ევროპის ცენტრალური ბანკის რეკომენდაციების საფუძველზე.

საკვანძო სიტყვები: ბლოკჩეინი, ელექტრონული ფული, ვირტუალური ვალუტა, თაღლითური სქემები, კრიპტოგრაფია, კრიპტოვალუტა, კრიპტოპროვაიდერი, ფულის გათეთრება, ფიატური ფული, ქონებრივი სიკეთე.

1. შესავალი

სწრაფი ტექნოლოგიური განვითარებიდან გამომდინარე დოქტრინაში დგას კრიპტოგრაფიული ვალუტის სამართლებრივი სტატუსის განსაზღვრის საჭიროება. არის თუ არა კრიპტოვალუტა კერძო სამართლის ობიექტი და რომელ კატეგორიაში უნდა მოხდეს მისი კლასიფიკაცია? როგორ არის ის მონესრიგებული განვითარებულ ქვეყნებში, აღიარებულია თუ არა ის როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება? საჭიროებს კრიპტოპროვაიდერის ლიცენზიას? რა რისკებთან არის კრიპტოსაქმიანობა დაკავშირებული?

ეკონომიკური ბაზრის განვითარებისთვის ერთმნიშვნელოვანია მისი სწორი სამართლებრივი კლასიფიკაცია და უკვე შემუშავებული მონესრიგების დანერგვა საქართველოს კანონმდებლობაში. ამდენად, ნაშრომის ამოცანაა მკითხველისთვის კრიპტოვალუტაზე საჭირო ინფორმაციის მიწოდება, მსოფლიოში დამკვიდრებული მიდგომებისა და საერთაშორისო-სამართლებრივი აქტების საფუძველზე კრიპტოვალუტის ადგილის განსაზღვრა კერძო სამართალში და მასთან დაკავშირებული რისკების აღმოსაფხვრელად რეკომენდაციების გაზიარება.

კვლევა დაეყრდნო როგორც დოქტრინალური კვლევის, ისე არადოქტრინალური კვლევის მეთოდებს. ამასთან, ნაშრომის მიზნებისა და ამოცანების მისაღწევად გამოყენებული

* ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის დოქტორანტი.

იქნა დესკრიფციული, შეგროვების, შედარებით-სამართლებრივი, სისტემური ანალიზისა და ლოგიკური კვლევის მეთოდები.

2. კრიპტოვალუტის ცნება და არსი

გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან ინტერნეტის მომხმარებელთა დონე გეომეტრიული პროგრესით იზრდება და მასთან ერთად ვითარდება ციფრული ტექნოლოგიები. სწორედ ამ ზემოხსენებული ორი ფაქტორიდან გამომდინარე იბადება ციფრული ვალუტა, რომლის მეშვეობითაც ვირტუალურ საზოგადოებაში საქონლისა და მომსახურების გაცვლა ხდება შესაძლებელი. ევროკავშირი ამ სიახლეებს ფეხს უწყობს და 2000 წლიდან იწყებს „ელექტრონული ფულის ინსტიტუტების ბიზნესის“ ზედამხედველობას. თუმცა, ისეთი ახალი ტიპის კრიპტოგრაფიული ვალუტის გაჩენამ და პოპულარობის ზრდამ, როგორც ბიტკოინია, ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ცენტრალური ბანკები. ინტენსიური კვლევის საგანი გახდა კრიპტოგრაფიული ვალუტების დეცენტრალიზებული სტრუქტურა და გადახდების განხორციელებისა და შენახვის თავისებურებები.¹ ამდენად, კრიპტოვალუტა შემეცნების საგნად იქცა როგორც ეკონომიკური, ისე იურიდიული სამყაროსთვის.

სატოში ნაკამოტოს მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ისეთი ვალუტის შექმნა, რომელიც არ დაექვემდებარებოდა ინფლაციას, იქნებოდა აბსოლუტურად დამოუკიდებელი ნებისმიერი ცენტრალური მარეგულირებელი ინსტიტუტისგან, რომელიც იქნებოდა სწრაფი და მოქნილი, და რომელსაც ექნებოდა ძალიან დაბალი საკომისიო მოსაკრებელი.²

21-ე საუკუნის დასაწყისში საერთაშორისო ეკონომიკური კრიზისიდან გამომდინარე გაჩნდა ბიტკოინის შექმნის იდეა. 2017 წლის დასაწყისში ჰარვარდის ბიზნეს მიმოხილვაში დაფიქსირებული იქნა შემდეგი მოსაზრება: „ბლოკჩეინი არის ფუნდამენტური ტექნოლოგია, რომელსაც გააჩნია შესაძლებლობა შექმნას ფუნდამენტურად ახალი ეკონომიკური და სოციალური სისტემა“.³

2.1. კრიპტოგრაფია და მისი ისტორიული მიმოხილვა

DLT-ზე პირველი კვლევა გამოქვეყნებულ იქნა 1976 წელს სამეცნიერო სტატიაში „ახალი მიმართულებები კრიპტოგრაფიაში“, თუმცა დიდი ხნის განმავლობაში მისი რეალ-იზაცია მეტად რთულად და საფრთხისშემცველად ითვლებოდა.⁴

მე-20 საუკუნის დასასრულს, კერძოდ, 1991 წელს გამოიცა პირველი ნაშრომი, სტიუარტ ჰაბერისა და სკოტ სტორნეტას ავტორობით,⁵ სადაც აღწერილი იყო კრიპტოგრაფ-

¹ *ჭყოიძე ნ., ტომარაძე გ.,* ვირტუალური/კრიპტოგრაფიული ვალუტა და მისი თავისებურებები ვირტუალური ვალუტების რეგულირება, თბ., 2014, 4.

² *Nakamoto S.,* Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008, 3, <<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>> [23.02.2023].

³ შეად. *Hu Q., Abdulhakeem S.A.,* Powered by Blockchain Technology, DeFi (Decentralized Finance) Strives to Increase Financial Inclusion of the Unbanked by Reshaping the World Financial System, *Modern Economy*, Vol.12 No.1, China, 2021, 5.

⁴ *Diffie W., Hellman M.,* New Directions in Cryptography, *IEEE Transactions on Information Theory*, (1976), NY, 644- 654, <<https://ieeexplore.ieee.org/iel5/18/22693/01055638.pdf>> [24.02.2023].

⁵ *Bayer D., Haber S., Stornetta S.,* How to time-stamp a digital document, *Journal of Cryptology*, NY, 1991, 99–111.

იულად დაცული გამოთვლებით წარმოებული ბლოკების ჯაჭვი. ჰაბერისა და სტორნეტას მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც რამდენიმე დოკუმენტს ერთ ბლოკში გააერთიანებდა.⁶ სისტემაში ხდებოდა დოკუმენტების ჰეშირება (შემავალ მონაცემთა გარდაქმნა კრიპტოგრაფიულ მონაცემებად მათემატიკური ალგორითმების გამოყენებით), ერთიანი უნიკალური კოდის მისაღებად.⁷

კრიპტოგრაფია მეცნიერებაა, რომელიც ინფორმაციის დაცვას ემსახურება და, ამდენად, ინფორმაციის დაშიფვრის მექანიზმს წარმოადგენს. კრიპტოგრაფია გასული საუკუნეების მკვლევართა განსაკუთრებულ ყურადღებას იპყრობდა და დღესაც ერთ-ერთ ყველაზე განვითარებად, საინტერესო და ინოვაციურ სფეროს წარმოადგენს.

2008 წელს სოციალურ ქსელში გამოქვეყნდა სტატია, რომელიც მოგვიანებით სამეცნიერო სტატიათა რიცხვს მიაკუთვნეს. ამ სტატიის⁸ ავტორად მითითებული იყო სატომი ნაკამოტო⁹. სწორედ სატომი ნაკამოტოს ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიის შემდეგ იწყება ბლოკჩეინისა და ბლოკჩეინზე დაფუძნებული კრიპტოგრაფიული ვალუტის – ბიტკოინის (და უკვე შემდგომ პერიოდში სხვა კრიპტოვალუტის) ცნობადობის ამალგება. რამდენიმე წლის განმავლობაში სატომი ნაკამოტო პერიოდულად აქვეყნებდა ინფორმაციას ბლოკჩეინსა და ბიტკოინზე მეილ-ლისტის საშუალებით, რაც ხელს უწყობდა ამ სისტემის პოპულარიზაციას, თუმცა 2010 წელს სატომი ნაკამოტოს კვალი გაქრა.

დღესდღეობით ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ კითხვას წარმოადგენს, თუ ვინ არის სატომი ნაკამოტო. შესაძლოა ის სულაც არ იყოს ერთი ადამიანი, არამედ ამ ფსევდონიმის უკან იდგას ათობით ადამიანი, რომლებმაც საფუძველი ჩაუდეს ახალ ერას – კრიპტოგრაფიულ სამყაროს.

2.2. ბლოკჩეინის როლი ბიტკოინის, როგორც ყველაზე პოპულარული კრიპტოვალუტის, ჩამოყალიბებაში

განანილებული რეესტრის ტექნოლოგია (DLT) წარმოადგენს სამართლებრივი მონესრიგების ალტერნატივას. განანილებული რეესტრის ტექნოლოგია შეიქმნა იმისათვის, რათა საბანკო სისტემის ნეგატიური მხარეები აღმოეფხვრა. სწორედ ამ ტექნოლოგიაზეა დაფუძნებული ბლოკჩეინი, ისევე როგორც კრიპტოვალუტა.¹⁰

2008 წლიდან მასიურად ხდება ბიტკოინის პოპულარიზაცია და თითქოს მეორე ფლანგზე არის გადაწეული თვითონ ის ტექნოლოგია, რომელიც მისი შექმნის საფუძველად გვევლინება. ბლოკჩეინი თავისი არსით წარმოადგენს საჯაროდ ხელმისაწვდომ დაშიფრულ მონა-

⁶ Bayer D., Haber S., Stornetta S., Improving the Efficiency and Reliability of Digital Time-Stamping, 1992, NY, 329–334.

⁷ იქვე.

⁸ Nakamoto S., Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008,1-8, <<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>> [23.02.2023].

⁹ დიდი ალბათობით ეს სახელი გამოგონილია. ერთ-ერთი დამკვეთრებული აზრის თანახმად, შესაძლოა სატომი ნაკამოტო წარმოადგენდეს პროგრამისტა ჯგუფს, რომლის სახელიც იაპონური კონცერნების აბრევიატურით იშიფრება. Samsung TOSHIBA NAKAmichi MOTOrola.

¹⁰ ჩილაჩავა მ., ბლოკჩეინის სისტემის ფუნქციონირების ცალკეული კერძოსამართლებრივი ასპექტი, სამართლის ჟურნალი, №2, თბ., 2021, 163.

ცემთა ბაზას. ნებისმიერი ტრანზაქცია საჯარო და ხელმისაწვდომია, თუმცა კონფიდენციალურობა დაცულია. ამდენად, სისტემა ერთდროულად ანონიმურიცაა და საჯაროც.¹¹

დღესდღეობით ბიტკოინი ყველაზე მოთხოვნად, პოპულარულ კრიპტოვალუტად არის მიჩნეული. ბიტკოინი ის ვალუტაა, რომელიც ყველაზე მეტად არის მიჯაჭვული ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე და ყოველწლიურად რამდენიმე მილიონიან ტრანზაქციებს ანონიმურად ახორციელებს ყოველგვარი სამთავრობო კონტროლის გარეშე, თუმცა უკვე შემუშავებულია გარკვეული რეგულაციები, რომლის თაობაზეც მომდევნო თავებში ვისაუბრებ.

აღსანიშნავია, რომ ბიტკოინის ღირებულება და მნიშვნელობა ყოველწლიურად იზრდება. ის არ არის ინფლაციის ინსტრუმენტზე დამყარებული, როგორც ჩვეულებრივი ფიატური ფული. ის მეტად სტაბილური და სისტემურია, რაც განპირობებულია ბლოკჩეინ ტექნოლოგიით.

ბლოკჩეინის არსი დამყარებულია სამ სხვადასხვა მოცემულობაზე: 1. ჩანაწერების შემონახვა; 2. ჩანაწერების დაცვა; 3. წარსულში არსებული და განხორციელებული ჩანაწერების შენახვა; – სწორედ ეს სამი მოცემულობა თუ ელემენტი, წარმოადგენს ბიტკოინის სტაბილურობის გარანტს.¹² ამდენად, ბლოკჩეინ ტექნოლოგია რომ არა, კრიპტოვალუტა არც იარსებებდა და თუ იარსებებდა მას არ იქნებოდა ისეთი სტაბილურობის გარანტორი, როგორც ახლა არის.

2.3. ბიტკოინის უპირატესობა სახელმწიფოს მიერ მართვად ვალუტებთან მიმართებით

ბიტკოინი კრიპტოვალუტის მზარდი კატეგორიაა, რომელიც დაფუძნებულია კრიპტოგრაფიულ ალგორითმებზე. ბიტკოინი „მომავლის ფულია“, რომლის გამოყენება უკვე დღეს არის შესაძლებელი საქონლის ან მომსახურეობის შესაძენად.

ბიტკოინის მრავალი უპირატესობა გააჩნია სახელმწიფოს მიერ მართვად ვალუტებთან შედარებით.

ა) დეცენტრალიზებულობა და სისტემაში ჩართულობის სიმარტივე

პირველი უპირატესობა მისი დეცენტრალიზებული ბუნებაა.¹³ დეცენტრალიზებულობა ზოგადად ბლოკჩეინის ფუძემდებლური პრინციპია და შესაბამისად ყველა იმ კრიპტოვალუტის, რომელიც ამ ტექნოლოგიის საფუძველზე შეიქმნა და შეიქმნება. დეცენტრალიზებულ ბუნების არსებობა გულისხმობს, რომ ამ სისტემას არ ჰყავს ზემდგომი მარეგულირებელი ორგანო და ის სრულიად დამოუკიდებელია. კერძოდ, მყიდველისა და გამყიდველის გარდა ამ პროცესში სხვა არავინ მონაწილეობს – არც ცენტრალური ბანკი, არც რეგიონალური ბანკი და არც სახელმწიფო, გამოდის რომ დეცენტრალიზებულობა გამორიცხავს მესამე პირის მონაწილეობას.¹⁴

¹¹ Crosby M., Pattanayak P., Verma S., Kalyanaraman V., Blockchain Technology: Beyond Bitcoin, NY, 2016, 71.

¹² Lansiti M., Lakhani K. R., The Truth About Blockchain, Harvard Business Review, 2017, <<https://hbr.org/2017/01/the-truth-about-blockchain>> [24.02.2023].

¹³ Frankenfield J., Cryptocurrency Explained With Pros and Cons for Investment, 2022, <<https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp#citation-6>> [25.02.2023].

¹⁴ იქვე.

მეორე უპირატესობა **სისტემაში ჩართვის სიმარტივეა**, რაც ასევე გამოირიცხავს მესამე პირების ჩართულობას. მაგალითისთვის, თუ ბანკებში უბრალო ანგარიშის გახსნა ბიუროკრატიასთან არის დაკავშირებული, ისევე როგორც თუნდაც მარტივი ტრანზაქციის განხორციელება, ბიტკოინის მისამართის (ანგარიშის) შექმნას რამდენიმე წამი სჭირდება და არანაირ ზედმეტ დანახარჯს საკომისიოს სახით არ მოითხოვს.¹⁵

ბ) ანონიმურობა და გამჭვირვალობა

შემდეგ უპირატესობას წარმოადგენს **ანონიმურობა**. მიუხედავად იმისა, რომ მომხმარებელი ქმნის თავის მისამართს (ანგარიშს), სადაც უთითებს საიდენტიფიკაციო მონაცემებს, კონფიდენციალურობის ფარგლებში მისი სახელი და გვარი ანონიმურია, რაც გულისხმობს იმას, რომ ტრანზაქციის განხორციელებისას არ იქნება დაფიქსირებული საიდენტიფიკაციო მონაცემები. ამდენად, მის მიერ განხორციელებული ყველა ტრანზაქცია კონფიდენციალური და ანონიმურია.¹⁶

მიუხედავად ზემოხსენებული ანონიმურობისა, განსახილველი სისტემა არის **გამჭვირვალე**, რაც ტრანზაქციების მონაცემების საჯაროდ ხელმისაწვდომობაში გამოიხატება.¹⁷

გ) უპრეცედენტოდ დაბალი საკომისიო, სისწრაფე და შეუქცევადობა

როგორც ზემოთ უკვე აღვნიშნე, ბლოკჩეინ-ბიტკოინის სისტემის მთავარი იდეა ისეთი ფულის დაარსება, რომელიც ინფლაციისგან იქნება დაცული და ტრანზაქციების განხორციელებისას ბანკებთან შედარებით ექნება **უპრეცედენტოდ დაბალი საკომისიო**. მაგალითად, თუ საერთაშორისო ტრანზაქციების განსახორციელებლად ბანკები მნიშვნელოვან საკომისიოს ითხოვენ, ბიტკოინის ტრანზაქციაზე საკომისიოს თავად მომხმარებელი აწესებს ან ის საერთოდ არც არსებობს. დაუნერელი კანონის თანახმად, რაც უფრო მაღალია საკომისიო, მით უფრო პრიორიტეტულია ტრანზაქცია “მანერისთვისო და მით მალე შესრულდება ის. ამდენად, მილიონიანი ტრანზაქციის ღირებულება შეიძლება 1 დოლარიც იყოს, 10 დოლარიც და 100-იც. აღნიშნული არასოდეს იქნება შეუსაბამოდ მაღალი.

გარდა უპრეცედენტოდ დაბალი საკომისიოსი, უმთავრესი რაც განასხვავებს ბლოკჩეინ-ტექნოლოგიაზე დაფუძნებულ ტრანზაქციებს არის ამ **ტრანზაქციების სისწრაფე და ოპერატიულობა**.¹⁸ მაგალითად, თუ საბანკო სისტემაში არსებობს სამუშაო და არასამუშაო დღეების ცნება და პარასკევს განხორციელებული ტრანზაქციის მიმღებს შეიძლება დაუჯდეს ორშაბათს, ასეთი რამ დაუშვებელია განსახილველ სისტემაში. ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული ტრანზაქციის მაქსიმალური ხანგრძლივობაა 10 წუთიდან ნახევარ საათამდე.

უპრეცედენტოდ დაბალ საკომისიოსთან და ოპერატიულობასთან ერთად, საბანკო სისტემისგან განსხვავებით ბლოკჩეინ-ბიტკოინ ტექნოლოგიას ასევე ახასიათებს უკვე გან-

¹⁵ იქვე.

¹⁶ იქვე.

¹⁷ *Crosby M., Pattanayak P., Verma S., Kalyanaraman V., Blockchain Technology: Beyond Bitcoin*, NY, 2016, 71.

¹⁸ *Hamacher A., What Are Flash Loans? The DeFi Lending Phenomenon Explained*, 2021, <<https://decrypt.co/resources/what-are-flash-loans-the-defi-lending-phenomenon-explained>> [25.02.2023].

ხორციელებული ტრანზაქციების შეუქცევადობა.¹⁹ აღნიშნულის თანახმად, უკვე გაგზავნილი ბიტკოინების დაბრუნება შეუძლებელია, თუ მიმღები თავად არ დააბრუნებს მათ.

დ) ინფლაციისგან დაცულობა

კრიპტოვალუტის, კერძოდ ბიტკოინის ყველაზე მთავარ უპირატესობას წარმოადგენს მისი დაცულობა ინფლაციისგან. ამის განმაპირობებელი კი მისი დეცენტრალიზირებული ბუნებაა. ამასთან, სისტემა არ კონტროლდება რომელიმე საზედამხედველო, თუ ზემდგომი ორგანოს მიერ.

კრიპტოვალუტა არ არის ფიატური ფული, რომლის ღირებულება ბაზარზე პირდაპირპროპორციულად დამოკიდებულია ოქროსა თუ ვერცხლზე, ის სრულიად დამოუკიდებელია საფონდო ბირჟებისგან და ფიატური ფულისგან. კრიპტოვალუტის ღირებულებისა და სიმყარის განმსაზღვრელი ელემენტებია მისი მოთხოვნადობა და მათემატიკური ალგორითმები.²⁰

როგორც ჩანს, კრიპტოვალუტას საკმაოდ ბევრი უპირატესობა გააჩნია ფიატურ ფულთან მიმართებით. ამდენად, შეიძლება ვთქვათ, ის დაცულია ყოველგვარი ინფლაციისგან და არასოდეს გახდება საერთაშორისო ეკონომიკური კრიზისის მსხვერპლი.

3. კრიპტოვალუტის სამართლებრივი ბუნება

კრიპტოვალუტის სამართლებრივი ბუნების დადგენა ძალიან პრობლემურ საკითხს წარმოადგენს იმდენად, რამდენადაც რთულია მისთვის ერთმნიშვნელოვანი კლასიფიკაციის მიცემა.

აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ კრიპტოგრაფიული ვალუტის გაჩენამ და მისმა მზარდმა პოპულარიზაციამ განაპირობა სამართლებრივი კლასიფიკაციისა და მონესრიგების შექმნის საჭიროება. ამდენად, სახელმწიფოებისთვის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს შემდეგ საკითხებზე მუშაობა და მომწესრიგებელი მოდელის შემუშავება:

1. უნდა იქნეს თუ არა კანონმდებლობით განსაზღვრულ ვალუტად მიჩნეული ბლოკ-ჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული კრიპტოვალუტა (მაგალითად ბიტკოინი);
2. თუ კრიპტოვალუტა არ ჩაითვლება ვალუტად, მაშინ ის უნდა დაკვალიფიცირდეს როგორც საქონელი თუ ნივთი, როგორც ქონება თუ კომპიუტერული პროგრამა.;
3. როგორ უნდა მოხდეს კრიპტოგრაფიული ვალუტის ემისიის რეგულირება და საჭიროების შემთხვევაში მისი დაბეგვრა;
4. კრიპტოგრაფიული ვალუტის მეშვეობით დადებული გარიგებები უნდა ჩაითვალოს თუ არა ნამდვილად;
5. სისტემის ავტონომიური და დეცენტრალიზებული ბუნებიდან გამომდინარე, ფულის გათეთრების საშიშროების ზრდასთან ერთად, უნდა იქნეს ეს უკანასკნელი მკაცრად კონტროლირებადი თუ არა.

¹⁹ *Frankenfield J.*, Cryptocurrency Explained With Pros and Cons for Investment, 2022, <<https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp#citation-6>> [25.02.2023].

²⁰ *Cunliffe J.*, Is "Crypto" a Financial Stability Risk?, 2021, <<https://www.bankofengland.co.uk/speech/2021/october/jon-cunliffe-swifts-sibos-2021>> [25.02.2023].

ამდენად, განვიხილოთ დღევანდელი მოცემულობით როგორ არის მონესრიგებული და კლასიფიცირებული ბლოკჩეინ ტექნოლოგიის პირველი თაობა – კრიპტოგრაფიული ვალუტა, ბიტკოინის მაგალითზე.

3.1. ბიტკოინი როგორც ქონებრივი სიკეთე

დღევანდელი რეალობიდან გამომდინარე, ქონების დეფინიცია ტრადიციული მნიშვნელობით აღარ არსებობს. ქონება, დღევანდელი რეალობაში, დემატერიალიზებული და გაციფრებულია. ამასთან, ქართულ თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში დამკვიდრებული მოსაზრების თანახმად, საკუთრების უფლება უნდა გავრცელდეს ისეთ უსხეულო ნივთებზე, როგორებიცაა: პროგრამული უზრუნველყოფა, ინტერნეტ საიტების შემცველობა და პერსონალური მონაცემიც კი.²¹

ამდენად, სავსებით ლოგიკურია, რომ მკვლევართა ერთი ნაწილი თვლის, რომ DLT-ს შესაძლოა ჰქონდეს კავშირი საკუთრებასთან, თუმცა ჯერ-ჯერობით ბოლომდე არ არის დადგენილი რამდენად არის შესაძლებელი კრიპტოგრაფიულმა ვალუტამ გასწიოს სამართლებრივი პოზიციონირება საკუთრებაზე.²² თუმცა არსებობს სახელმწიფოები, რომლებიც ქონებრივ სიკეთედ აკვალიფიცირებენ ბიტკოინს.

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა **იაპონიის მიდგომა**, რამდენადაც იაპონიის საგადასახადო სერვისების აქტის მიხედვით კრიპტოვალუტა მიჩნეულია, როგორც ქონებრივი სიკეთე, რომელიც შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს როგორც გადახდის ერთეული, როგორც პროდუქტისთვის, ისე მომსახურებისთვის, არაიდენტიფიცირებული პირის მიერ იდენტიფიცირებადი პირის მიმართ, ან ქონებრივი სიკეთე, რომელიც შესაძლოა გადაცვლილი იქნეს არაიდენტიფიცირებადი პირების მიერ ერთმანეთში.²³ ამავე აქტით, განსაზღვრულია, რომ მხოლოდ იმ ბიზნეს ოპერაციებს შეუძლიათ კრიპტოვალუტის გადაცვლასთან დაკავშირებული ფინანსური ოპერაციების განხორციელება, რომლებიც შესაბამისი პროცედურული წესის დაცვით რეგისტრირებულნი არიან ადგილობრივ საგადასახადო ბიუროებში. აღნიშნული საქმიანობის მქონე კომპანია ვალდებულია იყოს სააქციო საზოგადოების ფორმით ჩამოყალიბებული ან უცხო ქვეყნის კრიპტოვალუტის გადამცველი სანარმო, რომელსაც იაპონიაში გააჩნია რეზიდენტი წარმომადგენელი და გააჩნია ოფისი. ამასთან, იაპონიაში ICO-ები არ იკრძალება, უფრო კონკრეტულად კი საერთოდ არ არის მონესრიგებული და არ გააჩნია სამართლებრივი ჩარჩო.²⁴

Initial Coin Offering (ICO) – პირველადი მონეტების შეთავაზებაა, რომელიც თავისი არსით ძალიან ჰგავს საკორპორაციო სამართალში ცნობილ ინსტიტუტს – IPO-ს (**Initial Public Offering**) – თავდაპირველ საჯარო შეთავაზებას. მაგრამ მსგავსების მიუხედავად, ორი მნიშვნელოვანი განსხვავებაა მათ შორის: 1. IPO-ს დროს ინვესტორი ხდება კომპანიის აქ-

²¹ ზარანდია თ., სანივთო სამართლი მეორე შევსებული გამოცემა, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2019, 224-225.

²² Cutts T., Bitcoin Ownership and its Impact on Fungibility, Coindesk, 2015, <<https://www.coindesk.com/bitcoin-ownership-impact-fungibility>> [25.02.2023]; ასევე იხ. Kelvin F., Low K., Teo E., Legal Risks of Owning Cryptocurrencies, NY, 2018, 47.

²³ იხ. Umeda S., Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, The Law Library of Congress, 2018, 53-62.

²⁴ იქვე.

ციების მფლობელი, ხოლო ICO-ს დროს არა; 2. ICO-ს შემთხვევაში ობიექტი აუცილებლად ბლოკჩეინ ტექნოლოგიაზე დაფუძნებული უნდა იყოს.²⁵

ზემოხსენებული პირველი განსხვავება წარმოადგენს მნიშვნელოვან უპირატესობას ICO-სი IPO-სთან, რადგან პირველის შემთხვევაში კომპანიის მფლობელი ინარჩუნებს საკონტროლო პაკეტს და ამავდროულად იღებს ფულს, ხოლო ინვესტორი კი სამომავლოდ ღირებულ კრიპტოვალუტას ეუფლება. ამასთან, ინვესტორების მოზიდვა შეიძლება უმოკლეს დროში მსოფლიოს ნებისმიერი კუთხიდან.

მნიშვნელოვანია, რომ იაპონიაში საკანონმდებლო დონეზე არსებობს მოთხოვნა, რომლის მიხედვითაც კრიპტოვალუტის გადამცვლელებს უნდა ჰქონდეს ინდივიდუალური ხელშეკრულება დავის გადაწყვეტის ცენტრთან, იგივე არბიტრაჟთან, რომელსაც გააჩნია კრიპტოვალუტის ექსპერტული ცოდნა. თუ ასეთი არბიტრაჟი არ არსებობს, მაშინ კრიპტოვალუტის გადამცვლელმა თავად უნდა უზრუნველყოს ისეთი სისტემის შექმნა, რომელიც მომხმარებელთა საჩივრების განხილვაზე იქნება პასუხისმგებელი.²⁶

სამხრეთ კორეაშიც ბიტკოინი მიჩნეულია, როგორც სანივთო სიკეთე. აღნიშნულს მონიშნავს კორეის უზენაესი სასამართლოს გადაწყვეტილება, რომელმაც დაადგინა, რომ სისხლის სამართლის პროცესის მსვლელობისას კრიპტოვალუტა შესაძლოა ჩამორთმეული იქნეს, როგორც საკუთრება.²⁷ გამომდინარე აქედან, ნათელია რომ აღნიშნული გადაწყვეტილების მიხედვით, სასამართლო კრიპტოვალუტას აკვალიფიცირებს როგორც სანივთო გაგების ქონებას. აღსანიშნავია, რომ 2017 წლიდან კორეამ დაიწყო კრიპტოვალუტის რეგულირების შესახებ საკანონმდებლო პაკეტის მომზადება, რომელიც შეეხება სამ ძირითად საკითხს: ფინანსური ტრანზაქციების შესახებ არსებულ კანონმდებლობაში კრიპტოვალუტის ინტეგრაციას, ფულის გათეთრებასთან აქტიურ ბრძოლასა და საგადასახადო დაბეგვრის მოდიფიკაციას.²⁸

გერმანიის ფინანსთა ფედერალურმა სამინისტროს მიერ ბიტკოინი აღიარებულ იქნა როგორც „აღრიცხვის ერთეული“ (units of account) და „კერძო ფული“. რამდენადაც გერმანიაში ვირტუალური ვალუტა არ იგივედება ელექტრონულ ფულთან და არც გადახდის კანონიერ საშუალებას წარმოადგენს (legal tender) ის, ბიტკოინის გადარიცხვა უნდა განვიხილოთ არა როგორც ფულადი სახსრების გადარიცხვა, არამედ როგორც საქონლის ტრანსფერი, რომელიც პოტენციურად უნდა დაექვემდებაროს დღგ-სა და საშემოსავლო გადასახადს.²⁹

2013 წლის დეკემბერში BaFin-მა დაადასტურა ფინანსთა სამინისტროს პოზიცია, რომ ბიტკოინი არის „აღრიცხვის ერთეული“ და, მაშასადამე, ის არის გერმანიის საბანკო აქტის (Kreditwesengesetz) ფარგლებში ფინანსური ინსტრუმენტი. BaFin-ი განმარტავს, რომ ბიტკოინი არ არის არც გადახდის კანონიერი საშუალება (legal tender) და არც ელექტრონული ფული ევროპული და გერმანიის კანონმდებლობის ფარგლებში. თუმცა, ამავდროულად განმარტავს, რომ ბიტკოინით გადახდის განხორციელება და მისი მოპოვება (mining) არ არის რეგულირებადი საქმიანობა და არ საჭიროებს ლიცენზიას. თუ ბიტკოინების

²⁵ გაბისონია ზ., ბლოკჩეინ ტექნოლოგიების სამართლებრივი რეგულირების არსი და პრობლემები, შედარებითი სამართლის ჟურნალი, თბ., 3/2019, 6.

²⁶ Umeda S., Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, The Law Library of Congress, 2018, 57.

²⁷ Lee J., Kim J., Yim S., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 184-187.

²⁸ იქვე.

²⁹ იხ. Berberich M., Wohlfarth T., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 118-131.

ყიდვა – გაყიდვა ხდება კომერციული მიზნით, მაშინ ასეთი საქმიანობა საჭიროებს ლიცენზირებას გერმანიის საბანკო აქტის საფუძველზე. ამდენად, საგულისხმოა, რომ ბიტკოინთან დაკავშირებული ბიზნესი თავისი ბიზნეს მოდელიდან გამომდინარე საჭიროებდეს BaFin-ისგან ლიცენზიას, რადგან ბიტკოინი კლასიფიცირებულია როგორც „ალრიცხვის ერთეული“.³⁰

ზელანდიის უმაღლესმა სასამართლომ მიიღო გადაწყვეტილება საქმეზე “Rusco v. Cryptopia”, რომლის თანახმად, კრიპტოვალუტა მიიჩნია არამატერიალურ პირად საკუთრებად.³¹ კრიპტოვალუტის საკუთრებად მიჩნევის საკითხზე მსჯელობისას სასამართლო დაეყრდნო ლორდთა პალატაში საქმეზე “National Provincial Bank Ltd v. Ainsworth” ლორდ უილბერფორდის მოსაზრებას, რომლის მიხედვით, „სანამ უფლება ან ინტერესი დაიშვება საკუთრების კატეგორიაში ან საკუთრებაზე მოქმედ უფლებზე, ის უნდა იყოს განსაზღვრული, იდენტიფიცირებადი მესამე მხარის მიერ, თავისი ბუნებით შეიძლება იყოს მიღებული/აღიარებული მესამე პირების მიერ და ჰქონდეს გარკვეული ხარისხის მუდმივობა ან სტაბილურობა.“³²

3.2. ბიტკოინი როგორც ელექტრონული ვალუტა

ელექტრონული ფული ტრადიციული გაგებით სახსრების ნომინალური ღირებულებაა, რომელიც გამოხატულია ელექტრონულად. მისი ძირითადი ამოცანაა ისეთი უნივერსალური საგადახდო სისტემის შექმნა, რომლითაც შესაძლებელია დისტანციურად კომპიუტერის საშუალებით საქონლის ან მომსახურების ღირებულების გადახდა, გარიგების გაფორმება, სანარმო-კომერციული საქმიანობის წარმოება და სხვ.³³

ბიტკოინი **ავსტრალიაში** მიჩნეულია ელექტრონულ ვალუტად, თუმცა ის არ მოიაზრება როგორც საფინანსო პროდუქტი. ნებისმიერი სახის აქტივობა, რომელიც დაკავშირებულია კრიპტოგრაფიულ ვალუტასთან არ წარმოადგენს ლიცენზირებად საქმიანობას (გარდა ისეთი შემთხვევებისა, როდესაც აქტივობა უშუალოდ უკავშირდება ფიატურ თანხას). ავსტრალიური ელექტრონული ვალუტის ინდუსტრიული კოდექსის განვითარებაში წვლილი მიუძღვის ავსტრალიური ციფრული ვალუტისა და კომერციის ასოციაციას, რომელიც ადგენს და განსაზღვრავს იმ სტანდარტებს, რომელიც საჭიროდ მიიჩნევა კრიპტოგრაფიულ ვალუტასთან დაკავშირებული ბიზნესის სამართავად, თუმცა აღნიშნულის მიხედვით მოქმედება და მათი დაცვა სავალდებულოდ აუცილებელი ხასიათისაა, მხოლოდ ასოციაციის წევრებისთვის.³⁴

ანალოგიურ მიდგომას ავითარებს **ბრაზილიაც**. ბრაზილიაშიც ბიტკოინი მიჩნეულ იქნა ბრაზილიის ფასიანი ქაღალდების გადაცვლის კომისიის მიერ (Comissao de Valores Mobiliarios (CVM) ელექტრონულ ვალუტად (Niobium Coin (NBC), თუმცა ის არ წარმოადგენს

³⁰ იქვე.

³¹ *Norrridge R., Moir A., Morgan C., Growing Body of Common Law Decision That Cryptocurrencies Can Amount to Property: Ruscoe v Cryptopia Limited (in Liquidation) CIV-2019-409-000544, 2020, 728, <<https://hsfnotes.com/pwtd/2020/05/18/growing-body-of-common-law-decisions-that-cryptocurrencies-can-amount-to-property-ruscoe-v-cryptopia-limited-in-liquidation-civ/> [26.02.2023].*

³² იქვე.

³³ *სიჭინავა დ., მალრადე მ., ელექტრონულ ფულზე გადასვლის ნანამძღვრები და პრობლემები, კრებულში: გლობალიზაცია და ბიზნესი, თბ., 2018, 177.*

³⁴ *Margossian A., Bagnall M., Mitra R., Halferty I., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 6-17.*

ფინანსურ აქტივს. მათი განმარტებით, ციფრული ვალუტა მხოლოდ მაშინ შეიძლება იქნას მიჩნეული როგორც ფასიანი ქალაქი, როდესაც ისინი ემსახურება სპეციალურ ინტერესს, მაგალითად ისეთს, როგორცაა ინვესტორისთვის დივიდენდების გაცემა ან როდესაც ისინი აუცილებელია კომპანიის სამართავად საჭირო ხმების მენეჯმენტისთვის და სხვ.³⁵

ერთ-ერთი ქვეყანა, სადაც ბიტკოინი ელექტრონულ ვალუტად არის მიჩნეული არგენტინაა. მაგრამ არგენტინაში ჩამოყალიბებული მიდგომისა და უზენაესი კანონის – კონსტიტუციის – თანახმად, ვირტუალური ვალუტა არ ემყარება სამართლებრივ საფუძველს, ხოლო ერთადერთი ორგანო, რომელსაც აღნიშნულის ემისია შეუძლია, როგორც ელექტრონული ფულის, არის ქვეყნის ცენტრალური ბანკი.³⁶ აღნიშნული მიდგომა არსებობდა 2014-2015 წლამდე, თუმცა ამ პერიოდის შემდეგ არგენტინის მთავრობის მიერ ეროვნული ვალუტის მიმართ განხორციელებულმა სამართლებრივმა ცვლილებებმა³⁷ გამოიწვია ბიტკოინის გამოყენებადობის გაორმაგება. ეკონომიკური კრიზისის ფონზე არგენტინაში არსებული სამართლებრივი რეგულაციები აღმოჩნდა გამონევის წინაშე,³⁸ რომელიც ამავდროულად კრიპტოგრაფიულ ვალუტასაც აუცილებლად შეეხებოდა. არგენტინაში მისი გამოყენება დაიწყო, ყოველდღიური მოხმარების ნივთების გამოსაყენებლადაც კი.³⁹

თავდაპირველად, ჩინეთშიც ბიტკოინი მიჩნეული იყო, როგორც ვირტუალური ვალუტა და ჩინეთის ცენტრალურ ბანკს ტოლერანტული დამოკიდებულება ჰქონდა ბიტკოინის მიმართ მის წინამორბედ QQ coin-თან შედარებით. 2009 წელს ჩინეთში გადასახადების სახელმწიფო ადმინისტრაციის მიერ გავრცელებული ინფორმაციის თანახმად, ვირტუალური ვალუტის ვაჭრობიდან მიღებული მოგება დაექვემდებარა საშემოსავლო გადასახადს. მაგრამ 2013 წლის დეკემბერში ჩინეთის ცენტრალური ბანკისა და სხვა 5 სახელმწიფო სტრუქტურის მიერ გამოიცა ერთობლივი მითითება, რომ ბიტკოინი არ წარმოადგენს გადახდის კანონიერ საშუალებას. ამ მითითების თანახმად, ბიტკოინი არ არის ვალუტა თავისი შინაარსით; ბიტკოინი არის ვირტუალური საქონელი და არ შეიძლება გამოყენებული იქნას ბრუნვაში როგორც ვალუტა. ზემოხსენებული მითითების თანახმად, ბიტკოინის მომხმარებლებს შეუძლიათ იყიდონ და გაყიდონ ბიტკოინი მხოლოდ თავისი რისკის ქვეშ, ხოლო ფინანსურ და საგადახდო ინსტიტუტებს ეკრძალებათ ნებისმიერი კავშირი ბიტკოინთან. ამავე მითითებით, ბიტკოინების გადამცვლელების ვებ-გვერდები ვალდებული არიან დარეგისტრირდნენ ტელეკომუნიკაციების ბიუროში და დაექვემდებარონ ფულის გათეთრების საწინააღმდეგო მოთხოვნებს⁴⁰.

³⁵ იხ. *Gomes F. M. D. N., Rocha T. M. V., Martins A. C. R., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2020, 60-72*; ასევე იხ. *Soares E., Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 21-25*.

³⁶ *Olivera D., Russo C., Argentina's Biggest Futures Market plans to join Bitcoin Party, Bloomberg, 2018, <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-02/argentina-s-biggest-futures-market-plans-to-join-bitcoin-party?leadSource=uverify%20wall>> [26.02.2023]*.

³⁷ არგენტინაში არსებულმა პოლიტიკურმა და სამართლებრივმა ვითარებამ გამოიწვია საფონდო და ეკონომიკური კრიზისი, რომელიც ახალი გამონევის წინაშე აყენებდა მთავრობას. იხ. *Moreno J., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 1-6*; ასევე იხ. *Rodriguez-Ferrand G., Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 2-5*.

³⁸ *Eguino H., Schachtele S., A Playground for Tax Compliance? Testing Fiscal Exchange in an RCT in Argentina, 2020, 1-3, <<https://publications.iadb.org/publications/english/document/A-Playground-for-Tax-Compliance-Testing-Fiscal-Exchange-in-an-RCT-in-Arentina.pdf>> [26.02.2023]*.

³⁹ იქვე.

⁴⁰ იხ. *Fu A., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 96-108*; ასევე იხ. *Zhang L., Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 30-34*.

კრიპტოვალუტის პოპულარობის ზრდასთან ერთად ჩინეთი განსაკუთრებულად ცდილობს მისთვის მარეგულირებელი კომპლექსის ისეთი ფორმის შემუშავებას, რომელიც კრიპტოვალუტას, ერთი მხრივ, სამართლებრივი რეგულირების ფარგლებში მოაქცევდა, მეორე მხრივ კი არ შეზღუდავდა ტექნოლოგიური ინოვაციის განვითარებას. 2017 წლიდან შესაბამისი ცირკულარების მიხედვით, ქვეყნის მასშტაბით ICO-ები აიკრძალა, რომელთა ჩატარებაც ინვევდა, როგორც სამოქალაქოსამართლებრივ, ისე სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის წარმოშობას.⁴¹

ჩინეთში კრიპტოვალუტის სამართლებრივი პოლიტიკის განმსაზღვრელია ჩინეთის სახალხო ბანკი, რომლის ჩართულობითაც 2018 წელს ჩინეთის საბანკო და სადაზღვევო რეგულატორულმა კომისიამ გამოსცა სამუშაო რეკომენდაციები, რომლის მიხედვითაც ადგილობრივი კრიპტოვალუტა, მხოლოდ მაშინ ჩაითვლება ლეგიტიმურ ელექტრონულ ფულად, თუ მას გამოსცემს ჩინეთის სახალხო ბანკი და ექნება იგივე მახასიათებლები რაც რეალურ ფიატურ ფულს.⁴²

3.3. ბიტკოინი, როგორც ვირტუალური ფული და მისი მოწესრიგებელი ჩარჩო

ამერიკის შეერთებული შტატები წარმოადგენს მსოფლიოში ერთ-ერთ ყველაზე დიდ ბაზარს მსოფლიოში. აშშ იყო პირველი ქვეყანა, რომლის სასამართლომაც ვირტუალურ ვალუტასთან დაკავშირებით გააკეთა პირველი განმარტებები 2013 წელს.⁴³

ბიტკოინი როგორც ვირტუალური ვალუტა აღიარებულია ამერიკის შეერთებულ შტატებში. შტატ ტექსასის მოსამართლის ამოს მაზანტის განმარტების თანახმად: „ბიტკოინი შესაძლებელია გამოყენებული იყოს როგორც ელექტრონული ფული. მისი საშუალებით შესაძლებელია საქონლის ან მომსახურების შეძენა. ის შესაძლებელია ასევე გადაცვლილი იქნას ჩვეულებრივ ფულზე, როგორცაა აშშ დოლარი. შესაბამისად, ბიტკოინი არის ვალუტა ან ფულის ფორმა და ინვესტიორები, რომლებსაც სურთ ინვესტირება BTCST-ში ახორციელებენ ფულის ინვესტირებას“.⁴⁴

აქვე აღსანიშნია, რომ რუსეთში აკრძალულია ნებისმიერი სახის კრიპტოვალუტის გამოცემა, როგორც გადახდის საშუალების. თუმცა, ამის მიუხედავად, კრიპტოვალუტის გადაცემა რეალურ ფულში აკრძალული არ არის და შესაძლებელია მხოლოდ ავტორიზებული პირების მიერ, რომლებმაც უნდა უზრუნველყონ გადამცვლელი პირის პერსონალური მონაცემების იდენტიფიცირება.⁴⁵

2013 წლის მარტში აშშ-ს სახელმწიფო ხაზინის ბიუროს FinCEN⁴⁶-ის მიერ გამოცემულ სახელმძღვანელოს „Application of FinCEN’s Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies“ საფუძველზე საბანკო საიდუმლოების აქტი⁴⁷ ვრცელდება პირებ-

⁴¹ Gong L., Yu L., Blockchain & Cryptocurrency Regulation, China, 2019, 262-263.

⁴² იქვე.

⁴³ Lynch S., U.S. judge says SEC can pursue Bitcoin-related lawsuit, Washington, 2010, <<https://www.reuters.com/article/us-court-sec-bitcoin-idUSBRE97517G20130806>> [26.02.2023].

⁴⁴ იქვე.

⁴⁵ Sidley Austin LLP, Virtual Currency Regulation Review, 2018, 333-335.

⁴⁶ FinCEN (Financial Crimes Enforcement Network). FinCEN-ის მისიაა, უზრუნველყოფილ იქნას ფინანსური სისტემის უკანონო გამოყენებისგან დაცვა, ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლა და ეროვნული უსაფრთხოების განმტკიცება.

⁴⁷ აღნიშნული აქტის საფუძველზე, ფულის სერვისების საქმიანობით დაკავებული პირი, უნდა დარეგისტრირდეს FinCEN-ში და შეასრულოს ფულის გათეთრების წინააღმდეგ დადგენილი მოთხოვნები.

ზე, რომლებიც ქმნიან, ინახავენ, ანაწილებენ, ავრცელებენ, ცვლიან, იღებენ ან რიცხავენ ვირტუალურ ვალუტას. ამდენად, გამოიყო სამი ძირითადი სეგმენტი: „მომხმარებლები“ (users), „ადმინისტრატორები“ (administrators) და „გადამცვლელი“ (exchangers).

„მომხმარებლები“, რომლებიც იძენენ ვირტუალურ ვალუტას და იყენებენ მას რეალური ან ვირტუალური საქონლის შესაძენად არ წარმოადგენენ მარეგულირებელ პირებს. „ადმინისტრატორი“ ან „გადამცვლელი“, რომელიც (1) იღებს და რიცხავს კონვერტირებად ვირტუალურ ვალუტას, ან (2) ყიდულობს, ან ყიდის ვირტუალურ ვალუტას ნებისმიერი მიზნით, წარმოადგენენ „ფულის გადამცემებს“ (money transmitters) და სვდებიან FinCEN-ის რეგულაციის ქვეშ.⁴⁸

ნიუ-იორკის შტატის ფინანსური სერვისების დეპარტამენტმა (DFS) 2014 წლის ივლისში გამოაქვეყნა ვირტუალური ვალუტის რეგულაციის პროექტი. ეს პირველი დოკუმენტია, რომელიც შექმნის ბიტკოინის ყოვლისმომცველ რეგულატორულ ჩარჩოს. ჩარჩო მოიცავს მომხმარებელთა უფლებების დაცვის, ფულის გათეთრების წინააღმდეგ ბრძოლისა და უსაფრთხოების წესებს ვირტუალური ვალუტის ბიზნესებისთვის. ახალი ტიპის ლიცენზიები (ე.წ. „BitLicenses“) დასჭირდებათ იმ პირებს, რომლებიც აწარმოებენ ისეთ საქმიანობებს, როგორებიცაა ვირტუალური ვალუტის მიღება და გადაგზავნა კლიენტების სახელით; ვირტუალური ვალუტის შენახვა ან კონტროლი კლიენტების სახელით; ვირტუალური ვალუტის გადაცემა როგორც რეალურ ვალუტაზე, ასევე სხვა ვირტუალურ ვალუტაზე; ვირტუალური ვალუტის გამოშვება და სხვა. ამ პროექტით ლიცენზირება არ სჭირდებათ პირებს, რომლებიც იძენენ და ფლობენ ვირტუალურ ვალუტას პირადი მიზნებისთვის; ვირტუალური ვალუტის მომპოვებლებს, სავაჭრო ობიექტებს, რომლებიც ყიდიან საქონელს და მომსახურებას ვირტუალურ ვალუტაზე. BitLicense-ის მქონე პირები ვალდებული არიან მოახდინონ ყველა მომხმარებლის იდენტიფიცირება; იქონიონ რეზერვი, რომლის შესაბამისი ვირტუალური ვალუტის ფლობის უფლება ექნებათ; შეიმუშაონ და გამოაქვეყნონ მომხმარებელთა გასაჩივრების პოლიტიკა და ბოლოს DFS-ი განახორციელებს უსაფრთხოების აუდიტს BitLicense-ის მქონე პირებზე, რათა თავიდან იქნას აცილებული MtGox⁴⁹-ზე განხორციელებული ჰაკერული შეტევების მსგავსი სხვა შემთხვევები.⁵⁰

საქართველოში ბოლო წლის განმავლობაში მიმდინარეობს აქტიური მუშაობა კრიპტოვალუტის კლასიფიკაციასა და მასთან დაკავშირებული რეგულაციების შემოღებაზე. ბოლო ცვლილებების თანახმად, საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ ორგანულ კანონს დაემატა მუხლი „ვირტუალური აქტივი“, რომელშიც მოიაზრება კრიპტოვალუტა და ის არ წარმოადგენს გადახდის კანონიერ საშუალებას.⁵¹ „სარეგისტრაციო მოსაკრებლების შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, განისაზღვრა 5000 ლარის ოდენობით ვირტუალური აქტივის მომსახურების პროვაიდერის რეგისტრაცია, რომელიც ამოქმედდა ამა წლის 1-ლი იანვრიდან.⁵² ამასთან, საქართველოს ეროვნული ბანკის დადასტურებული ინფორმაციის თა-

⁴⁸ FinCEN, FinCen Cryptocurrency Regulation, 2013.

⁴⁹ MtGox-ი იყო მსოფლიოს ერთ-ერთი ყველაზე მსხვილი „გადამცვლელი“, რომელმაც 2014 წლის დასაწყისში დაკარგა ასობით მილიონი დოლარი უსაფრთხოების პრობლემების გამო.

⁵⁰ Sidley Austin LLP, Virtual Currency Regulation Review, 2018, 345-350.

⁵¹ იხ. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანულ კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5562437?publication=0>> [26.02.2023].

⁵² საქართველოს კანონი „სარეგისტრაციო მოსაკრებლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5561976?publication=0>> [26.02.2023].

ნახმად, 2023 წლის 1-ლ ივლისამდე ეროვნული ბანკი შეიმუშავებს ვირტუალური აქტივების მომსახურების პროვაიდერის რეგისტრაციის წესს, აღნიშნულ წესში სხვა საკითხებთან ერთად განისაზღვრება რეგისტრაციისთვის აუცილებელი მოთხოვნები, მათ შორის წარმოსადგენი დოკუმენტაციის ჩამონათვალი. ამდენად, ნებისმიერი საქმიანობა, რომელიც დაკავშირებული იქნება კრიპტოვალუტასთან, დაუშვებელი იქნება შესაბამისი ლიცენზიის მოპოვებამდე.

ევროპის ცენტრალური ბანკი იყენებს ორ ძირითად კრიტერიუმს ვირტუალური ვალუტის კლასიფიკაციისათვის: ა) რეგულირებადი ვალუტით ვირტუალური ვალუტის შედენის შესაძლებლობა. ბ) ვირტუალური ვალუტით რეალური საქონლისა და მომსახურების შედენის შესაძლებლობა;⁵³ და სამ ძირითად სქემას⁵⁴: 1. **დახურული ვირტუალური ვალუტის სქემის თანახმად**, ვირტუალურ ვალუტას არ აქვს არანაირი კავშირი რეალურ ეკონომიკასთან. ასეთი ვალუტები ძირითადად ვირტუალური თამაშებისათვის გამოიყენება, ე.წ. გეიმ ქოინები, რომლებსაც გამოიმუშავებენ და ხარჯავენ თამაშის პროცესში. ასეთ ვირტუალურ ვალუტას რეალურ ცხოვრებაში არანაირი ფასი არ გააჩნია და შეუძლებელია მისი განაღდება.⁵⁵ 2. **ცალმხრივი ვირტუალური ვალუტის სქემისას** შესაძლებელია რეალური ვალუტის სანაცვლოდ ვირტუალური ვალუტის შექმნა, თუმცა უკუგადაცვლა დაუშვებელია, სადაც ყველა პირობა ამ ვალუტასთან მიმართებით აღნიშნული ვირტუალური ვალუტის შემქმნელისგან არის განერილი.⁵⁶ 3. **ორმხრივი ვირტუალური ვალუტის სქემისას** ვირტუალური ვალუტის ყიდვაც და გაყიდვაც არის შესაძლებელი რეალური ფულის სანაცვლოდ, ანუ შესაძლებელია ორმხრივი გადაცვლა.

3.4. თაღლითურ სქემებსა და უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაციაში ბიტკოინის გამოყენების რისკი

იმდენად, რამდენადაც ბილოკჩეინ პლატფორმაზე დამყარებული ბიტკოინი სრულიად დეცენტრალიზებულ მექანიზმს წარმოადგენს და მას არ გააჩნია საზედამხედველო ორგანო, რომელიც გააკონტროლებდა ტრანზაქციებსა და რომლისთვისაც ცნობილი იქნებოდა ტრანზაქციის განმარტოვებისა და მიმღების მონაცემები, არის იმის დიდი საშიშროება, რომ ბიტკოინი იქნება გამოყენებული არამხოლოდ კეთილი მიზნების მისაღწევად, არამედ ისეთი მიზნებისთვის, როგორცაა თაღლითური სქემები, უკანონო შემოსავლის ლეგალიზაცია, ფულის გათეთრება და სხვ. ამ გარემოებას ხელს უწყობს ისიც, რომ ქვეყნებს შორის არ არსებობს ერთგვაროვანი მიდგომა ბიტკოინისადმი და, შესაბამისად, არ არსებობს ერთგვაროვანი მონესრიგების ინსტიტუტი და მისი კლასიფიკაცია.

სამხრეთ კორეა საკანონმდებლო დონეზე განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ამ საკითხს. 2020 წლის 5 მარტს კორეის ეროვნულმა ასაბლემამ შეიტანა ცვლილება „ზოგიერთი ფინანსური ტრანზაქციიდან გამომდინარე ინფორმაციის მინოდების შესახებ“ აქტში, რომლის მიხედვითაც ვირტუალური „სიკეთის“ პროვაიდერების ვალდებულებები ერთი ორად გაიზარ-

⁵³ *European Central Bank Eurosystem, Virtual Currency Schemes, 2012, 9.*

⁵⁴ იქვე, 15.

⁵⁵ იქვე, 16.

⁵⁶ *ჭყოიძე ნ., ტომარაძე გ., ვირტუალური/კრიპტოვალუტური ვალუტა და მისი თავისებურებები ვირტუალური ვალუტის რეგულირება (BITCOIN-ის მაგალითზე), თბ., 2014, 49.*

და, თუმცა-ლა მთავრობის მხრიდან გაკეთებული განცხადებების მხრიდან აღნიშნული კრიპტოვალუტისა და ტექნოლოგიური განვითარების შეფერხებას არ გამოიწვევს.⁵⁷

საქართველოშიც აღნიშნულ საკითხს ძალიან ფრთხილად მოეკიდნენ. კერძოდ, 2023 წლის 1-ლი იანვრიდან “ფულის გათეთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების აღკვეთის ხელშეწყობის შესახებო საქართველოს კანონში შევიდა და ამოქმედდა ცვლილებები, რომლებიც ეხება ვირტუალურ ვალუტას, რომელშიც ნაგულისხმებია კრიპტოვალუტა. აღნიშნულ კანონში დამატებულ იქნა მუხლი „მუხლი 17 პრიმა. კონვერტირებადი ვირტუალური აქტივის გადაცემამო, რომლითაც გაიწერა და დაკონკრეტდა ვირტუალური აქტივის მომსახურების პროვაიდერის ვალდებულებები და დაწესდა საზედამხედველო ორგანოს როლის გარდაუვალობა.⁵⁸

3.5. კრიპტოვალუტის სამართლებრივი მონესრიგება – ევროპის ცენტრალური ბანკის მიდგომები

დახურული ვირტუალური ვალუტის სქემები, რომლებიც მოქმედებს სპეციფიკურ ვირტუალურ საზოგადოებაში და არ ცდება ამ ფარგლებს, ნაკლებად რელევანტურია ცენტრალური ბანკების ფუნქციების შესრულებასთან. რაც შეეხება დანარჩენ ორ სქემას, რომელთაც კავშირი აქვთ რეალურ ეკონომიკასთან, სიტუაცია სხვაგვარია. განსაკუთრებით ისეთი ვირტუალური ვალუტები, რომელთა გადაცვლა ორმხრივად არის შესაძლებელი რეალურ ვალუტაზე, ქმნის სპეკულაციური გარემოს ჩამოყალიბების შესაძლებლობას; ხოლო იმ შემთხვევებში, როდესაც ვირტუალური ვალუტით შესაძლებელია რეალური საქონლისა და მომსახურების ყიდვა, დგება ტრადიციულ ვალუტებთან კონკურენციის საკითხი.⁵⁹

ევროპის ცენტრალური ბანკის დოკუმენტში განხილულია ვირტუალური ვალუტის სქემების შესაძლო ზეგავლენა ცენტრალური ბანკის შემდეგი ფუნქციების შესრულებაზე: ა) ფასების სტაბილურობაზე; ბ) ფინანსურ სტაბილურობაზე; და გ) საგადახდო სისტემის სტაბილურობაზე. ასევე, ეს დოკუმენტი შეეხო ცენტრალური ბანკის პოტენციურ რეპუტაციულ რისკს, რომელიც შესაძლოა გამოიწვიოს ვირტუალური ვალუტის სქემების უსაფრთხოებასთან დაკავშირებულმა ინციდენტებმა.⁶⁰

წინასწარ ანალიზზე დაყრდნობით, ევროპის ცენტრალური ბანკის ანგარიშში მოცემულია დასკვნები, რომ არსებული ვითარების გათვალისწინებით, ვირტუალური ვალუტის სქემები: არ უქმნის საფრთხეს ფასების სტაბილურობას იმ პირობით, რომ ვალუტის შექმნა გარძელებდა ამავე დაბალი ტემპით; როგორც წესი, არასტაბილურია, მაგრამ ვერ შეუქმნის საფრთხეს ფინანსურ სტაბილურობას რეალური ეკონომიკასთან მათი შეზღუდული კავშირის გამო, მათი გაყიდვების დაბალი მოცულობისა და მომხმარებელთა სიმცირის გამო; დღესდღეობით არ რეგულირდება და არ არის რაიმე სახელმწიფო სტრუქტურის ზედამხედველობის ქვეშ. თუმცა მონაწილეობა ამ სქემაში მომხმარებლებს აყენებს საკრედიტო, ლიკვიდურობის, საოპერაციო და სამართლებრივი რისკების წინაშე; სპეციფიკური საკანონმდებლო ნორმების

⁵⁷ Lee J., Kim J., Yim S., Virtual Currency Regulation Review, 2020, 251.

⁵⁸ იხ. „ფულის გათეთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების აღკვეთის ხელშეწყობის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5562294?publication=0>> [27.02.2023].

⁵⁹ ECB, 2012, 33.

⁶⁰ იქვე.

არ არსებობის გამო შეიძლება წარმოადგენდეს სახელმწიფო სტრუქტურების გამონვევას, რადგან აღნიშნული სქემები შეიძლება გამოყენებულ იქნას კრიმინალების, თაღლითებისა და ფულის გამეთრეობლების მიერ უკანონო საქმიანობისთვის; შესაძლოა ნეგატიური გავლენა იქონიოს ცენტრალური ბანკების რეპუტაციაზე. იმის გათვალისწინებით, რომ ამ სქემების მოხმარება მნიშვნელოვნად იზრდება და ამ სქემებთან დაკავშირებული ინციდენტები სწრაფად ვრცელდება ფართო პრესის საშუალებით, საზოგადოებამ შესაძლოა აღიქვას ინციდენტის გამომწვევ მიზეზად, ცენტრალური ბანკის მიერ თავისი სამუშაოს თუ ფუნქციის არასათანადოდ შესრულება; თავისი მახასიათებლებით საგადახდო სისტემებთან მსგავსების გამო, ხვდებიან ცენტრალური ბანკების პასუხისმგებლობის ფარგლებში, რომელიც წარმოშობს საჭიროებას მინიმუმ შესწავლილ იქნას ამ სქემების განვითარების პროცესი და მომზადდეს წინასწარი შეფასება. მიუხედავად იმისა, რომ ამ სქემებს შეიძლება ჰქონდეს დადებითი გავლენა ფინანსური ინოვაციების კუთხით და წარმოადგენს მომხმარებლისთვის ალტერნატიულ გადახდის საშუალებას, ნათელია, რომ ისინი ასევე იწვევენ რისკებს, რომლებსაც ამ ეტაპზე (ვირტუალური ვალუტის მცირე მოცულობის გამო) ზემოქმედება შეიძლება იქონიონ მხოლოდ მომხმარებელზე.⁶¹

ECB-ს ასევე მოჰყავს რამდენიმე ფაქტორი, რომელიც ვირტუალურ ვალუტის მოცულობის ზრდის ხელშემწყობია. ესენია: ა) ინტერნეტის ხელმისაწვდომობა და მზარდი გამოყენება, რაც ვირტუალური საზოგადოების წევრების რაოდენობის ზრდას იწვევს; ბ) ელექტრონული კომერციისა და ციფრული საქონლის ზრდა, რომელიც იდეალური გარემოა ვირტუალური ვალუტის სქემებისთვის; გ) ანონიმურობის უმაღლესი ხარისხი სხვა ელექტრონული გადახდის ინსტრუმენტებთან შედარებით, რომელიც მიიღწევა ვირტუალური ვალუტით გადახდის დროს; დ) დაბალი ხარჯები (საკომისიო), ტრადიციული გადახდის სისტემებთან შედარებით; ე) გადახდის ოპერაციების უფრო პირდაპირი და სწრაფი კლირინგი და ანგარიშსწორება, რომელიც სჭირდება და სასურველია ვირტუალური საზოგადოებისთვის. იმის გათვალისწინებით, რომ ვირტუალურ ვალუტის სქემები გააგრძელებს ზრდას, ევროპის ცენტრალური ბანკი საჭიროდ თვლის რომ, პერიოდულად შემოწმდეს სქემების განვითარება, რათა გადაფასდეს რისკები.⁶²

ამასთან, 2022 წლის ევროპის ცენტრალური ბანკის ფინანსური სტაბილურობის მიმოხილვაში საუბარია კრიპტოაქტივზე, როგორც რისკისშემცველზე, ინვესტორების დაცვისა და ბაზრის მთლიანობის თვალსაზრისით.⁶³ აღნიშნულ ნაშრომში ხაზი გაესვა იმ ფაქტორებს, რატომაც სახელდება კრიპტოვალუტა საფრთხისშემცველად. ესენია: შეცდომაში შეყვანილი ინფორმაცია; უფლებებისა და დაცვის არარსებობა, როგორცაა საჩივრების პროცედურები ან საჩივრების განხილვის მექანიზმები; პროდუქტის სირთულე, ზოგჯერ ჩაშენებული ბერკეტებით; თაღლითობა და მავნე ქმედებები (ფულის გათეთრება, კიბერდანაშაული, ჰაკინგი და გამოსასყიდი პროგრამა; ბაზრის მანიპულირება (ფასის გამჭვირვალობის ნაკლებობა და დაბალი ლიკვიდურობა).⁶⁴

⁶¹ ECB, 2012, 47.

⁶² ECB, 2012, 52.

⁶³ EBA, *Eiopa E.*, EU Financial Regulators Warn Consumers on the Risks of Crypto-Assets, 2022, <https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esa_2022_15_joint_esas_warning_on_crypto-assets.pdf> [27.02.2023].

⁶⁴ იქვე.

გარდა ამისა, აუცილებელია ყურადღება გამახვილდეს გამჭვირვალობასა და მარეგულირებელ ორგანოთა წინაშე ანგარიშვალდებულებაზე, რადგან ბოლოხსენებული წარმოადგენს ჩამოთვლილი რისკების შემცირების ერთადერთ საშუალებას. ამდენად, უნდა დაინერგოს გამჭვირვალობის მკაცრი მოთხოვნები და განსაზღვრულ იქნეს ქცევის სტანდარტები.

4. დასკვნა

ჩატარებული კვლევის ფარგლებში დადგენილ იქნა კრიპტოგრაფიული ვალუტის მნიშვნელობა; დადგენილ იქნა, რომ კრიპტოვალუტას დანამდვილებით უკავია მნიშვნელოვანი ადგილი კერძო სამართალში, მეტიც მისი არსებობა კერძოსამართლისგან დამოუკიდებლად წარმოუდგენელია; კრიპტოვალუტა შეიძლება მიეკუთვნოს არამატერიალურ ქონებრივ სიკეთეთა კატეგორიას, რადგან მას გააჩნია ძირითადი ელემენტები ასეთად კლასიფიკაციისთვის. თუმცა ამისათვის აუცილებელია აღნიშნული მოსაზრების გაზიარება მსოფლიოს მასშტაბით და არა მხოლოდ რამდენიმე ქვეყნის მიერ, რათა შესაძლებელი გახდეს მასზე საკუთრების მომწესრიგებელი ნორმების გავრცელება და, ამდენად, მარეგულირებელი ბერკეტის განსაზღვრა კრიპტოვალუტაზე, როგორც ქონებრივ სიკეთეზე.

კრიპტოვალუტის ბუნების შესწავლისას აღმოცენდა ბევრი პრობლემური საკითხი, რომელიც დაუყოვნებლივ საჭიროებს შესაბამისი მოწესრიგების შემოღებას როგორც ეროვნულ, ისე საერთაშორისო დონეზე. ეს საკითხებია, კრიპტონინვესტორების დაუცველობა, თაღლითური სქემების რეალიზება, ფულის გათეთრების საშიშროება და სხვ. ამდენად, კრიპტოვალუტის მოწესრიგებლობამ შესაძლოა გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენოს ქვეყნის ეკონომიკას, მის რეპუტაციას და ფიზიკურ პირებს, რომლებიც გვევლინებიან კრიპტობაზრის მოთამაშეებად.

მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებში, მათ შორის საქართველოშიც, მიმდინარეობს აქტიური მუშაობა საკანონმდებლო ცვლილებების თაობაზე AML პოლიტიკასთან დაკავშირებით, რაც მისასაღებელია. ცვლილებებზე მუშაობისას მნიშვნელოვანია დაჭერილ იქნეს ის მნიშვნელოვანი ზღვარი, რომელიც უსაფუძვლოდ არ გაართულებს ეკონომიკური ბაზრის განვითარებას შეუსაბამო ლიცენზირებისა თუ სხვა პროცედურების შემოღებით. ამისათვის კი აუცილებელია, კანონმდებელს სიღრმისეულად ჰქონდეს გააზრებული კრიპტოვალუტის უნიკალურობა, მისი სამართლებრივი ადგილი, მისი უპირატესობანი ფიატურ ფულთან მიმართებით და ყველა ის ელემენტი, რაც მას ინოვაციურს ხდის.

ბიბლიოგრაფია:

1. საქართველოს კანონი „სარეგისტრაციო მოსაკრებლების შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5561976?publication=0>> [26.02.2023].
2. საქართველოს ორგანული კანონი „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანულ კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5562437?publication=0>> [26.02.2023].
3. საქართველოს კანონი „ფულის გათეთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების აღკვეთის ხელშეწყობის შესახებ“ საქართველოს კანონში ცვლილების შეტანის თაობაზე, <<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/5562294?publication=0>> [27.02.2023].

4. გაბისონია ზ., ბლოკჩეინ ტექნოლოგიების სამართლებრივი რეგულირების არსი და პრობლემები, შედარებითი სამართლის ჟურნალი, თბ., 3/2019, 6.
5. ზარანდია თ., სანივთო სამართლი მეორე შევსებული გამოცემა, გამომცემლობა „მერიდიანი“, თბ., 2019, 224-225.
6. სიჭინავა დ., მალრაძე მ., ელექტრონულ ფულზე გადასვლის ნანამძღვრები და პრობლემები, კრებულში: გლობალიზაცია და ბიზნესი, თბ., 2018, 177.
7. ჩილაჩავა მ., ბლოკჩეინის სისტემის ფუნქციონირების ცალკეული კერძოსამართლებრივი ასპექტი, სამართლის ჟურნალი, №2, თბ., 2021, 163.
8. ჭყოიძე ნ., ტომარაძე გ., ვირტუალური/კრიპტოგრაფიული ვალუტა და მისი თავისებურებები ვირტუალური ვალუტების რეგულირება, თბ., 2014, 49.
9. Bayer D., Haber S., Stornetta S., How to time-stamp a digital document, Journal of Cryptology, NY, 1991, 99–111.
10. Bayer D., Haber S., Stornetta S., Improving the Efficiency and Reliability of Digital Time-Stamping, 1992, NY, 329–334.
11. Berberich M., Wohlfarth T., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 118-131.
12. Crosby M., Pattanayak P., Verma S., Kalyanaraman V., Blockchain Technology: Beyond Bitcoin, NY, 2016, 71.
13. Cunliffe J., Is “Crypto” a Financial Stability Risk?, 2021, <<https://www.bankofengland.co.uk/speech/2021/october/jon-cunliffe-swifts-sibos-2021>> [25.02.2023].
14. Cutts T., Bitcoin Ownership and its Impact on Fungibility, Coindesk, 2015, <<https://www.coindesk.com/bitcoin-ownership-impact-fungibility>> [25.02.2023].
15. Diffie W., Hellman M., New Directions in Cryptography, IEEE Transactions on Information Theory, (1976), NY, 644-654, <<https://ieeexplore.ieee.org/iel5/18/22693/01055638.pdf>> [24.02.2023].
16. EBA, Eiopa E., EU Financial Regulators Warn Consumers on the Risks of Crypto-Assets, 2022, <https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/library/esa_2022_15_joint_esas_warning_on_crypto-assets.pdf> [27.02.2023].
17. Eguino H., Schachtele S., A Playground for Tax Compliance? Testing Fiscal Exchange in an RCT in Argentina, 2020, 1-3, <<https://publications.iadb.org/publications/english/document/A-Playground-for-Tax-Compliance-Testing-Fiscal-Exchange-in-an-RCT-in-Argentina.pdf>> [26.02.2023].
18. European Central Bank Eurosystem, Virtual Currency Schemes, 2012, 9.
19. FinCEN, FinCen Cryptocurrency Regulation, 2013.
20. Frankenfield J., Cryptocurrency Explained With Pros and Cons for Investment, 2022, <<https://www.investopedia.com/terms/c/cryptocurrency.asp#citation-6>> [25.02.2023].
21. Fu A., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 96-108.
22. Gomes F. M. D. N., Rocha T. M. V., Martins A. C. R., Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2020, 60-72.
23. Gong L., Yu L., Blockchain & Cryptocurrency Regulation, China, 2019, 262-263.
24. Hamacher A., What Are Flash Loans? The DeFi Lending Phenomenon Explained, 2021, <<https://decrypt.co/resources/what-are-flash-loans-the-defi-lending-phenomenon-explained>> [25.02.2023].
25. Hu Q., Abdulhakeem S.A., Powered by Blockchain Technology, DeFi (Decentralized Finance) Strives to Increase Financial Inclusion of the Unbanked by Reshaping the World Financial System, Modern Economy, Vol.12 No.1, China, 2021, 5.
26. Kelvin F., Low K., Teo E., Legal Risks of Owning Cryptocurrencies, NY, 2018, 47.
27. Lansiti M., Lakhani K. R., The Truth About Blockchain, Harvard Business Review, 2017, <<https://hbr.org/2017/01/the-truth-about-blockchain>> [24.02.2023].

28. *Lee J., Kim J., Yim S.*, Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 184-187, 251.
29. *Lynch S.*, U.S. judge says SEC can pursue Bitcoin-related lawsuit, Washington, 2010, <<https://www.reuters.com/article/us-court-sec-bitcoin-idUSBRE97517G20130806>> [26.02.2023].
30. *Margossian A., Bagnall M., Mitra R., Halferty I.*, Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 6-17.
31. *Moreno J.*, Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 1-6.
32. *Nakamoto S.*, Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System, 2008, 1-8, <<https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>> [23.02.2023].
33. *Norridge R., Moir A., Morgan C.*, Growing Body of Common Law Decision That Criptocurrencies Can Amount to Property: *Ruscoe v Cryptopia Limited (in Liquidation)* CIV-2019-409-000544, 2020, 728, <<https://hsfnotes.com/pwtd/2020/05/18/growing-body-of-common-law-decisions-that-cryptocurrencies-can-amount-to-property-ruscoe-v-cryptopia-limited-in-liquidation-civ>> [26.02.2023].
34. *Olivera D., Russo C.*, Argentina's Biggests Futures Market plans to join Bitcoin Party, Bloomberg, 2018, <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2017-11-02/argentina-s-biggest-futures-market-plans-to-join-bitcoin-party?leadSource=uverify%20wall>> [26.02.2023].
35. *Rodriguez-Ferrand G.*, Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 2-5.
36. *Sidley Austin LLP*, Virtual Currency Regulation Review, Great Britain, 2018, 333-335, 345-350.
37. *Soares E.*, Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 21-25.
38. *Umeda S.*, Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, The Law Library of Congress, 2018, 53-62.
39. *Zhang L.*, Regulation of Cryptocurrency in Selected Jurisdictions, 2018, 30-34.